
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 631.15 (477)

Б. Й. ПАСХАВЕР,
*професор, доктор економічних наук,
академік НААН України, головний науковий співробітник
відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна*

ЦІНОВІ ОБСТАВИНИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ

Проведено аналіз динаміки цін придбання та реалізації виробників продовольства і продовольчих послуг. Надано характеристику цінових умов розвитку галузей агропродовольчого комплексу. Наведено оцінку вірогідності індексу споживчих продовольчих цін. Показано необхідність збереження цінових паритетів в умовах інфляційного ціноутворення.

Ключові слова: інфляція; ціновий паритет; продовольчі ціни виробників і споживачів; індекс споживчих цін; платоспроможний попит.

Бібл. 6; табл. 14.

UDC 631.15 (477)

BORYS PASKHAVER,
*Professor, Doctor of Econ. Sci., Academician of the NAAS of Ukraine,
Principal Researcher of the Department of Forms
and Methods of Management in the Agro-Food Complex,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine*

PRICE CIRCUMSTANCES OF THE AGRO-FOOD COMPLEX DEVELOPMENT

The analysis of the dynamics of purchase prices and sale prices of producers of food and food services is carried out. The price conditions for the development of the branches of the agro-food complex are characterized. An estimate of the reliability of the consumer food price index is provided. The necessity of preserving the price parities under conditions of inflation pricing is shown.

Keywords: inflation; price parity; food prices of producers and consumers; consumer price index; effective demand.

References 6; Tables 14.

Основне завдання ринкової діяльності – прагнення фінансової успішності й високої прибутковості. Для всіх галузей агропродовольчого комплексу головний фактор фінансового успіху – сприятливі пропорції цін придбання та реалізації товарів/послуг.

Питаннями розвитку агропромислового комплексу займаються такі вітчизняні вчені, як Я. Гадзало [1; 2], П. Гайдуцький [3], О. Боднар [4], О. Шпичак [5], О. Шубравська [6] та інші.

© Пасхавер Борис Йосипович (Paskhaver Borys), 2019; e-mail: agroprodov@ukr.net.

Отже, **мета статті** – проаналізувати стан і динаміку пропорцій цін для виявлення можливостей забезпечення агропродовольчого комплексу сприятливою ціновою кон'юнктурою.

Відомо, що ринкові перетворення першого десятиліття української державності були періодом тяжкої рецесії. Валовий внутрішній продукт країни скоротився у 2,5 раза, а продукція сільського господарства – більш як удвічі *. Важливою причиною такого занепаду було жакливе порушення цінових паритетів у часи гіперінфляції. За чотири роки існування купоно-карбованця (1992–1995 рр.) ціни виробників сільськогосподарської продукції зросли у 21 тис. разів, будівельників – у 93 тис. разів, промисловців – у 97 тис. разів. Для споживачів продовольства збільшення цін відбулось у 26 тис. разів, ціни на послуги охорони здоров'я зросли більш як у 200 тис. разів, житлово-комунальні послуги – більш як у 300 тис. разів **.

Наслідком такої руйнівної цінової динаміки стали тотальні фінансові втрати в агровиробництві. У 1990 р. колгоспи і радгоспи мали майже 40-процентну рентабельність, у 1999 р. 84% сільськогосподарських підприємств опинились у зоні збитковості. З введенням гривні темпи інфляції значно зменшились, і поступово налагодився паритет цінового руху на вході та виході у сільському господарстві. Хоча в окремі роки зростання цін придбання та реалізації товарів/послуг істотно відрізнялось, у цілому за роки існування гривні проблему цінового паритету в агросфері було успішно вирішено. Як свідчать дані таблиці 1, за цей довгостроковий період у секторі сільськогосподарських підприємств ціни придбання та реалізації товарів/послуг збільшилися майже однаково (у 28 разів).

Таблиця 1

Динаміка цінового паритету в українському сільському господарстві *
(%)

Роки	Індекси цін	
	промислової продукції та послуг, спожитих у сільському господарстві	реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами
1996–2000	293,6	372,3
2001–2010	337,1	272,6
2011–2017	287,4	275,0
1996–2017	2844,5	2790,9

* Складено автором за: Сільське господарство України : стат. зб. за відповідні роки.

На жаль, нині є тривожні ознаки порушення цього паритету. У 2017 р. зростання цін придбання товарів/послуг сільськогосподарськими підприємствами становило майже 25%, а цін реалізації – менш як 12%. Як наслідок, показник рентабельності зменшився з 32,4%, до 22,4%, проте і такий його рівень дозволяє визнати галузь фінансово успішною.

Для більш точної характеристики фінансового стану показник рентабельності слід доповнити даними про податки (мінус) і дотації (плюс). Останнім часом у секторі сільськогосподарських підприємств дотації зменшуються (у порівнянних цінах), а податки збільшуються.

Забезпечення для агровиробництва достатнього та стійкого рівня рентабельності ускладнюється високою і нерівномірною волатильністю цінових обставин. Наприклад, у 2013 р. ціни на мінеральні добрива та хімічні засоби знизилися на 16%, а

* Валова продукція сільського господарства України у 1999 р. порівняно з 1989 р. становила 47%, у 1945 р. порівняно з 1940 р. – 49%; Сільське господарство УРСР : стат. зб. – К. : Статистика, 1969. – С. 11.

** Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К. : Державна служба статистики України, 2001. – С. 75.

у 2014 р. підвищилися на 73%, ціни на яйця у 2015 р. зросли на 70%, а у 2016 р. зменшилися на 17%.

З 2010 р. офіційна статистика налагодила звітність великих і середніх сільськогосподарських підприємств про обсяги і вартість купівлі матеріально-технічних ресурсів і виробничих послуг, що дозволяє визначити цінову ситуацію на вході агрогалузі за її основними напрямками (табл. 2).

Таблиця 2

Купівля сільськогосподарськими підприємствами України (без АР Крим) засобів виробництва та виробничих послуг *

Послуги	Вартість (млн. грн.)		2017 р. / 2010 р. (%)		
	2010 р.	2017 р.	індекси вартості	індекси фізичного обсягу	індекси цін
Сільськогосподарська продукція.....	4900,0	13339,3	272,2	98,5	276,4
Пальне і паливо.....	9442,9	31977,6	338,6	101,7	332,8
Мінеральні добрива.....	6886,0	38520,4	559,4	191,8	291,6
Засоби захисту рослин.....	4093,1	25771,6	629,6	213,9	294,3
Сільськогосподарська техніка.....	3672,9	23772,8	647,2	128,3	504,4
Оплата послуг.....	10023,4	29004,4	289,4	112,0	258,4
Разом.....	39018,3	162386,1	416,2	134,1	310,3

* Складено автором за: Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами : стат. бюл. за відповідні роки.

Інформація з таблиці 2 виправдовує висновки, що ринкові відносини підвищують ефективність зовнішніх витрат: за розглянутий період обсяги продукції сільськогосподарських підприємств зросли на 54%, а купівельні витрати – на 34%.

Привертає увагу економне використання пального, яке швидко дорожчає: його витрати на одиницю продукції зменшилися в 1,5 раза. Серед придбаних засобів виробництва найбільше – удвічі – зросли обсяги продуктів аграрної хімії (добрива і пестициди), що значною мірою пояснює підвищення за зазначений період на 2/3 урожайності рослинницьких культур. Найвищі темпи цінового зростання демонструє сільськогосподарська техніка. У 2017 р. порівняно з 2010 р. кількість придбаних тракторів збільшилася на 26%, середня потужність трактора – на 15%, середня ціна трактора – майже в 6 разів. Середня вартість автомобіля підвищилась у 5,8 раза. Успіхи щодо придбання техніки та засобів аграрної хімії забезпечили значне, більш як удвічі, зростання продуктивності праці.

У цілому ціни придбання товарів/послуг у сільському господарстві за 7 років поточного десятиліття збільшились у 3 рази, що збігається з рівнем девальвації гривні до долара. Це визначило і розміри підвищення собівартості продукції сільськогосподарських підприємств, яка теж триразово зросла в поточних цінах (табл. 3).

Таблиця 3

Собівартість продукції українських сільськогосподарських підприємств *

Показники	Роки **		
	2010	2017	2017/2010 (%)
Продукція рослинництва			
Усі виробничі витрати (млн. грн.).....	50243,1	269076,8	535,5
Продукція в цінах 2010 р. (млн. грн.).....	64860,6	107523,7	165,8
Собівартість 1 грн. продукції в цінах 2010 р. (коп.).....	77,5	250,2	322,8
Індекс цін реалізації (%).....	100,0	302,4	302,4
Продукція у фактичних цінах (млн. грн.).....	64860,6	325151,7	501,3
Собівартість 1 грн. продукції у фактичних цінах (коп.).....	77,5	82,8	106,8

Закінчення таблиці

Продукція тваринництва			
Усі виробничі витрати (млн. грн.).....	23607,3	93030,2	394,1
Продукція в цінах 2010 р. (млн. грн.).....	25931,4	31915,2	123,1
Собівартість 1 грн. продукції в цінах 2010 р. (коп.).....	91,0	291,5	320,3
Індекс цін реалізації (%).....	100,0	270,1	270,1
Продукція у фактичних цінах (млн. грн.).....	25931,4	86203,0	332,4
Собівартість 1 грн. продукції у фактичних цінах (коп.).....	91,0	107,9	118,6

* Складено автором за: Витрати на виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах : стат. бюл. за відповідні роки.

** Без АР Крим.

Дані таблиці 3 свідчать про відчутні успіхи сектору сільськогосподарських підприємств щодо зростання виробництва: за 7 років обсяги продукції рослинництва збільшилися на 2/3, тваринництва – майже на 1/4, але динаміка питомих витрат не демонструє прогресу. Темпи зростання собівартості продукції дещо випереджали темпи підвищення цін реалізації, тому рівень рентабельності вдалося зберегти за рахунок підвищеної товарності прибуткових господарств.

Причини зростання собівартості продукції аграрних підприємств у розрізі витратних статей пояснює інформація, що є у таблиці 4. Привертають увагу високі темпи підвищення орендної плати за земельні ділянки. Це непряме, але переконливе свідчення успішності й перспективності національного землеробства.

Таблиця 4

Виробничі витрати українських сільськогосподарських підприємств *

Показники	Роки **		
	2010	2017	2017/2010 (%)
Витрати, всього (млрд. грн.).....	72,1	369,7	512,8
у тому числі:			
оплата праці.....	6,5	18,5	284,6
відрахування на соціальні заходи.....	2,3	4,0	173,9
орендна плата за земельні ділянки.....	5,1	32,7	641,2
амортизація.....	3,8	16,9	444,7
матеріальні витрати.....	54,3	297,6	548,1
у тому числі:			
насіння і садивний матеріал.....	6,0	26,4	440,0
корми.....	13,2	41,0	310,6
з них покупні.....	6,5	15,8	243,1
інша продукція сільського господарства.....	1,2	4,0	333,3
мінеральні добрива.....	7,9	43,0	620,3
пальне.....	7,2	26,2	363,9
електроенергія.....	1,2	2,9	241,7
паливо.....	0,8	4,0	500,0
ремонт.....	3,5	16,4	468,6
оплата робіт і послуг.....	9,7	26,1	269,1

* Складено автором за: Витрати на виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах : стат. бюл. за відповідні роки.

** Без АР Крим.

Динаміку рентабельності виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції наведено в таблиці 5. Якщо загальногалузевий показник рентабельності має більш-менш усталену тенденцію, то річні рівні рентабельності окремих аграрних продуктів багаторазово різняться. Справа не тільки в коливанні природних умов, але і в систематичних порушеннях цінового паритету в інфляційному процесі високої інтенсивності.

Зовнішня торгівля агропродовольчими товарами в Україні *

Таблиця 6
(млн. дол.)

Показники	Роки				
	2016	2017	2017/2016 (%)		
			індекси вартості	індекси фізичного обсягу	індекси цін
Експорт					
Продукти тваринництва...	775,0	1108,8	143,1	122,8	116,5
Продукти рослинництва...	8093,6	9215,8	113,9	110,4	103,2
Жири та олії.....	3963,0	4605,7	116,2	118,7	97,9
Готові харчові продукти.....	2450,1	2826,6	115,4	116,7	98,9
Усього.....	15281,7	17756,9	116,2	114,2	101,8
Імпорт					
Продукти тваринництва...	626,3	731,5	116,8	111,5	104,8
Продукти рослинництва...	1284,8	1368,1	106,5	107,3	99,3
Жири та олії.....	246,0	266,6	108,4	102,8	106,1
Готові харчові продукти.....	1733,9	1935,0	111,6	106,2	105,1
Усього.....	3891,3	4301,1	110,5	107,1	103,2
Сальдо					
Продукти тваринництва...	148,7	377,3	253,7	—	—
Продукти рослинництва...	6808,8	7347,7	115,3	—	—
Жири та олії.....	3717,0	4339,1	116,7	—	—
Готові харчові продукти.....	716,2	891,6	124,5	—	—
Усього.....	11390,7	13455,7	118,1	—	—

* Складено автором за: Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році : стат. зб. — К. : Державна служба статистики України, 2018. — С. 47–48.

Експортні ціни на агропродовольчі товари в Україні *

(дол. за 1 т)

Товари	Роки		
	2016	2017	2017/2016 (%)
Яловичина.....	2358,9	2809,1	119,1
М'ясо птиці.....	1218,2	1436,0	118,5
Молокопродукти.....	1445,1	2070,6	143,3
Пшениця.....	151,6	159,4	105,1
Ячмінь.....	138,4	146,3	105,7
Кукурудза.....	153,6	154,1	100,3
Соняшникова олія.....	765,2	747,3	97,7
Цукор.....	494,4	467,4	94,5
Кондитерські вироби...	1341,6	1403,6	104,6

* Складено автором за: Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році : стат. зб. — К. : Державна служба статистики України, 2018. — С. 53.

Річне споживання продуктів харчування на душу населення в Україні *

Показники	Роки				Рекомендована медична норма	2017 р. (% до медичної норми)
	1990	2000	2013	2017		
М'ясопродукти.....	68,2	32,8	56,1	51,7	80	64,6
Молокопродукти.....	373,2	199,1	220,9	200,0	380	52,6
Рибопродукти.....	17,5	8,4	14,6	10,8	20	54,0
Яйця (шт.).....	272	166	309	273	290	94,1
Хлібопродукти.....	141,0	124,9	103,4	100,8	101	99,8
Картопля.....	131,0	135,4	135,4	143,4	124	115,6
Овочі та баштанні.....	102,5	101,7	163,3	159,7	161	99,2

вості були обмеженими в постагарних галузях агропродовольчого комплексу, а тому остання криза загальмувала їх розвиток. У 2014–2015 рр. обсяги виробництва харчової промисловості зменшилися на 7%, продаж продовольчих товарів у роздрібній торгівлі скоротився на 20%, значний занепад відчувався і в ресторанному господарстві.

Такі кризові скорочення виробництва та продажу товарів і по-

слуг підприємств агропромислового комплексу для України – на жаль, хронічне явище. Більше того, країна досі не пододала негативних наслідків трансформаційної кризи, коли перехід до ринкових відносин супроводжувався падінням життєвого рівня населення, зокрема, погіршенням кількісних та якісних показників продовольчого споживання. Довгострокову динаміку таких показників наведено в таблиці 8.

Таблиця 8

Закінчення таблиці

Плоди, ягоди, виноград	47,4	29,3	56,3	52,8	90	58,7
Цукор	50,0	36,8	37,1	30,4	38	80,0
Соняшникова олія.....	11,6	9,4	13,3	11,7	13,0	90,0
Добова калорійність (ккал)...	3597	2661	2969	2707	3370	81,3

* Складено автором за: Сільське господарство України : стат. зб. за відповідні роки.

Поєднання значного експорту продовольства з масовим недоїданням — ознака кардинальної цінової диспропорції: порушення паритету між динамікою доходів населення і рухом цін на національному продовольчому ринку. Причина диспаритету — високі темпи інфляції, які викликають постійне знецінення національної валюти. Конституція України і Статут НБУ вимагають забезпечення стабільності гривні, але ця вимога постійно порушується без переконливих пояснень. Падіння купівельної спроможності національної валютної одиниці вимірює її офіційний валютний курс. За 22 роки існування української гривні вона подешевшала порівняно з доларом у 15 разів. За цей період помірні, але невпинні темпи інфляції у США знецінили долар приблизно в 1,5 раза, тобто купівельна спроможність гривні зменшилася більш як у 20 разів. Цей розрахунок підтверджують і дані української статистики цін на продовольчому ринку (табл. 9).

Таблиця 9

**Динаміка споживчих цін на продовольчі продукти та напої в Україні
(за період дії гривні) ***

(грн.)

Продукти і напої	Ціна за 1 кг		
	грудень 1996 р.	грудень 2017 р.	2017 р. / 1996 р. (раза)
Рис.....	1,81	23,09	12,8
Житній хліб.....	0,75	15,08	20,1
Пшеничне борошно	0,85	9,44	11,1
Яловичина.....	2,95	114,30	38,8
Свинина	3,71	109,47	29,5
Птиця	4,15	73,60	17,7
Заморожена риба	3,35	65,93	19,7
Молоко.....	0,67	21,77	32,5
Яйця (дес.)	2,10	27,00	12,9
Вершкове масло.....	5,68	176,85	31,1
Соняшникова олія.....	1,77	34,18	19,3
Яблука	0,70	16,76	23,9
Капуста	0,37	4,35	11,8
Цибуля	0,43	5,40	12,6
Картопля	0,41	6,00	14,6
Цукор	1,04	15,78	15,2
Горілка.....	6,05	162,46	26,9
Вино	3,37	77,83	23,1
Пиво	1,43	27,26	19,1
Для перерахованих продуктів	—	—	21,8 **

* Складено автором за: Індекси споживчих цін : стат. зб. за відповідні роки.

** Середньозважена за структурою витрат.

Наслідки економічної кризи останніх років характеризують дані таблиці 10. У 2014–2015 рр. реальні доходи населення скоротилися на 30%, що на третину зменшило його витрати на купівлю продовольчих товарів. Позитивні, але недостатні темпи посткризового відновлення спостерігались у 2016–2017 рр. Якщо втрачено

третину платоспроможного попиту, а темпи його відновлення перебувають на рівні 3–4% річних, то ліквідація наслідків кризи затягнеться.

Таблиця 10

Доходи українського населення та його продовольчі витрати *

№ п/п	Показники	Роки				
		2013	2014	2015	2016	2017
Індекс споживчих цін (індекс інфляції)						
1.	% до попереднього року.....	99,7	112,1	148,7	113,9	114,4
2.	% до 2013 р.	100,0	112,1	166,7	189,9	217,2
3.	Середньорічний курс гривні (грн. за 1 дол.).....	7,9930	11,8867	21,8447	25,5513	26,5966
Дохід у розрахунку на 1 особу за рік						
4.	Наявний дохід у фактичних цінах (тис. грн.)	26,7	26,8	31,0	35,6	43,6
5.	Реальний дохід у цінах 2013 р. (тис. грн.) (п. 4 : п. 2)	26,7	23,9	18,6	18,8	20,1
6.	Дохід у доларах (дол.) (п. 4 : п. 3).....	3343	2253	1421	1394	1639
Індекс споживчих цін на продовольчі товари						
7.	% до попереднього року.....	105,5	122,6	156,4	116,2	115,1
8.	% до 2013 р.	100,0	122,6	191,7	222,8	256,4
Споживчі витрати на продовольчі товари в розрахунку на 1 особу за рік						
9.	Фактичні витрати (тис. грн.)	11,1	12,1	14,3	17,0	20,6
10.	Витрати в цінах 2013 р. (тис. грн.) (п. 9 : п. 8)	11,1	9,8	7,5	7,7	8,0

* Складено автором за даними статистичних щорічників за відповідні роки.

Україні варто наслідувати досвід розвинутих країн, які використовують підвищення норми споживання як антикризовий захід, що стимулює попит. Наприклад, США у 2009 р. втратили 3% ВВП, але підвищили середню зарплату на 1%. В Україні маємо протилежну тенденцію: у кризові періоди норма споживання скорочується. На наш погляд, її доцільно збільшити до 75% національного ВВП, а на громадянства підвищувати за рахунок зростання інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів.

Слід сказати, що іноземні інвестиції іноді викликають заперечення, породжуючи заборони та обмеження. Постає запитання: якою частиною національного багатства можуть володіти іноземці, щоб країна не втратила незалежності?

Відповідь можна віднайти в досвіді розвинутих країн. Наприклад, США характеризуються активною експансією (експорту) капіталу і водночас є рекордсменом з його зовнішнього залучення (імпорту). Нині їх іноземна власність оцінюється у 24 трлн. дол. *, або 75 тис. дол. на 1 американця. В Україні іноземні інвестиції становлять 45 млрд. дол., тобто більше 1 тис. дол. на 1 особу. Різниця зумовлена особливостями національних економік, але її скорочення потрібно визнати стратегічним завданням наздоганяючої економіки **.

Бажаний паритет доходів і витрат населення покликаний забезпечити всім громадянам країни доступність здорового харчування, тобто не тільки середні показники продовольчого споживання повинні відповідати медичній нормі, але така узгодженість має бути загальною. У розвинутих країнах для цього є програми бюджетної продовольчої допомоги малозабезпеченим соціальним групам. Зокрема, у США бюджетна продовольча допомога сягає вже 100 млрд. дол. щороку, нею користуються близько 50 млн. американців. В Україні обсяги благодійного безплатного

* Statistical Abstract of the United States 2018: The National Data Book. – Bernan : Rowman & Littlefield Pub Inc., 2018. – 1030 p. – P. 819.

** Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння залученню іноземних інвестицій : Закон України від 15.05.2018 р. № 2418-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2418-19>.

Таблиця 11

Споживання продуктів харчування в Україні (у середньому за місяць у розрахунку на 1 особу) *

Продукти	Роки																							
	2016						2017																	
	кг	витрати	ціна за 1 кг	кг	витрати	ціна за 1 кг	усі домогосподарства	кг	витрати	ціна за 1 кг	нижчий дециль	кг	витрати	ціна за 1 кг	вищий дециль									
Хліб і хлібопродукти.....	8,3	166,23	20,03	8,4	193,88	23,08	7,8	161,83	20,75	8,5	232,45	27,35	4,7	212,03	45,11	4,7	272,15	57,90	3,2	151,81	47,44	6,5	470,94	72,45
М'ясо і м'ясопродукти.....	19,6	122,27	6,24	19,3	159,95	8,29	13,4	100,44	7,50	25,4	255,36	10,05	1,2	52,52	43,77	1,3	69,66	53,58	1,0	43,82	43,82	1,7	108,19	63,64
Молоко і молокопродукти.....	19	20,17	1,06	20	25,66	1,28	17	19,41	1,14	22	36,22	1,65	1,5	41,92	27,95	1,5	48,71	29,14	1,4	40,43	28,88	1,5	48,59	32,39
Риба і рибопродукти.....	6,7	15,08	2,25	6,4	18,12	2,83	5,8	10,40	1,80	5,9	23,33	3,95	1,5	15,08	2,25	1,5	18,12	2,83	5,8	10,40	1,80	5,9	23,33	3,95
Яйця.....	9,2	61,64	6,70	8,5	68,62	8,07	6,5	39,64	6,10	10,4	121,27	11,66	3,3	55,43	16,80	3,7	70,88	19,16	2,3	39,18	17,04	5,6	130,89	23,37
Олія.....	2,7	78,27	28,99	2,8	92,00	32,86	2,3	63,74	27,71	3,2	137,47	42,96	2,7	78,27	28,99	2,8	92,00	32,86	2,3	63,74	27,71	3,2	137,47	42,96
Картюпля.....	—	27,47	—	—	31,32	—	—	24,07	—	—	44,28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Овочі та баштанні.....	—	60,91	—	—	68,63	—	—	41,36	—	—	115,67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Фрукти, ягоди, виноград.....	—	35,38	—	—	46,70	—	—	12,85	—	—	147,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Цукор, кондитерські вироби.....	—	949,32	—	—	1161,28	—	—	748,98	—	—	1871,62	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Інші продукти харчування.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Безалкогольні напої.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Харчування поза домом.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Витрати на харчування.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

* Складено автором за: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2018. – С. 127, 309.

харчування є незначними, а різниця у продовольчому споживанні різнодохідних соціальних груп істотною.

Національна статистична служба при обстеженні домогосподарств здійснює їх децильне групування за рівнем середньодушових доходів, що дозволяє оцінити рівень соціального розширення у продовольчому споживанні. Відповідну інформацію наведено в таблицях 11 і 12. При порівнянні даних за 2017 р. з попередніми бачимо відчутне (22%) зростання вартості душевого харчування за відсутності його збільшення за натуральними показниками, тобто зростання було повністю цінове. Звертає на себе увагу, що більш забезпечена соціальна група має кращі показники не тільки щодо кількісного, але й цінового (отже, якісного) продовольчого споживання.

Порівняння статистики бідних і заможних споживачів продовольства (табл. 12) дозволяє фіксувати такі відмінності. У кризові періоди різниця у продовольчому забезпеченні цих соціальних груп зростає, тобто найбідніші верстви населення є найменш соціально захищеними. У першому децилі найвищою є частка продовольства, яке не купувалося, тобто можна сказати, що для багатих власне землеробство – розвага, а для бідних – необхідність. На продукцію і послуги громадського харчування

забезпечені громадяни витрачають у багато разів більше, ніж малозабезпечені. Це означає, що розвиток ресторанного господарства повністю залежить від життєвого рівня населення, який визначається реальними доходами, тобто показником, де чисельник дробу – наявний дохід, а знаменник – індекс інфляції (індекс споживчих цін). Обчислення індексу інфляції має не тільки методичні труднощі, ця центральна макроекономічна характеристика розвитку країни перебуває під політичним тиском, тому при статистичних обстеженнях різної спрямованості проявляються значні розбіжності в рівнях інфляції. Наприклад, офіційний індекс за 2017 р. для продуктів харчування дорівнює 13%, а при обстеженні витрат домогосподарств – піднімається до 15% (див. табл. 10).

Таблиця 12

Продовольчі витрати населення України (в розрахунку на 1 особу на місяць) * (%)

Витрати	Роки			
	1990 **	2000	2013	2017
Усі продовольчі витрати домогосподарств.....	56,90	127,29	765,32	1368,60
у тому числі:				
нижчий дециль домогосподарств	–	58,28	495,93	911,62
вищий дециль домогосподарств	–	286,76	1225,57	2120,79
вищий дециль до нижчого	–	492,0	247,1	232,6
Грошові продовольчі витрати	43,19	89,28	660,12	1161,28
у тому числі:				
нижчий дециль домогосподарств	–	26,77	386,17	748,94
вищий дециль домогосподарств	–	237,12	1139,18	1871,62
вищий дециль до нижчого	–	885,82	295,0	249,9
Витрати на харчування поза домом	5,58	1,80	26,51	46,69
у тому числі:				
нижчий дециль домогосподарств	–	0,13	10,28	12,85
вищий дециль домогосподарств	–	10,18	85,35	147,00
вищий дециль до нижчого	–	78 разів	830,8	1144,0
Оцінка некупленого продовольства	13,71	38,01	105,20	207,32
у тому числі:				
нижчий дециль домогосподарств	–	31,51	109,76	162,68
вищий дециль домогосподарств	–	49,64	86,39	249,17
Частка некупленого продовольства в усіх продовольчих витратах	24,1	29,9	13,7	15,1
нижчий дециль домогосподарств	–	54,1	28,1	17,8
вищий дециль домогосподарств	–	17,3	7,0	11,7

* Складено автором за: Витрати і ресурси домогосподарств : стат. зб. за відповідні роки.

** 1990 р. – у карбованцях, наступні роки – у гривнях.

Відмінності в оцінках процесу інфляції особливо відчужаються в довгостроковому аналізі: при порівнянні 2017 р. з 1990 р. зростання споживчих цін офіційно визнається 16-разовим, а дефлятор ВВП відрізняється у 29 разів. Напрошується висновок про заниженість індексу споживчих цін. Це підтверджується інформацією про динаміку продовольчого споживання.

Згідно з офіційною статистикою, за 27 років української державності наявний дохід у розрахунку на 1 особу номінально збільшився у 20 разів і при 16-разовому індексу інфляції маємо зростання реального доходу на чверть, що повинно було б підвищити показники продовольчого споживання. Проте вони значно погіршилися (див. табл. 8), хоча частка витрат на харчування в бюджеті населення істотно зросла. Така статистика продовольчого споживання – переконливий доказ збідніння населення країни за аналізований період, а отже, і достовірності індексу інфляції, який демонструє статистика національних рахунків.

Особливість аграрного ціноутворення радянського періоду – зональні ціни. Райони, землі яких визнавалися низькородючими, мали більш високі ціни державних закупівель. У результаті дії зональних цін збитковість була рідкісним явищем для культур із зональним ціноутворенням. Так, у 1990 р. серед 10,2 тис. колгоспів і радгоспів лише 26 були збитковими за зерновими культурами, тоді як реалізація овочів і картоплі, яка не мала цінового зонування, була збитковою більш як для 40% господарств.

Міжобласні відмінності ефективності сільськогосподарського виробництва українських сільськогосподарських підприємств у 2017 р. *

Таблиця 13

Показники	Лінійний коефіцієнт варіації обласних показників (%)
Ціни реалізації:	
зернові та зернобобові культури...	2,84
насіння соняшнику.....	2,12
молоко всіх видів.....	3,02
Собівартість продукції:	
зернові та зернобобові культури...	5,41
насіння соняшнику.....	5,91
молоко всіх видів.....	8,32
Рентабельність:	
зернові та зернобобові культури...	22,2
насіння соняшнику.....	8,8
молоко всіх видів.....	39,7

* Складено автором за: Сільське господарство України : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2018. – 246 с.

Сьогодні в Україні діє вільний ринок аграрної продукції, і хоча стан транспортних послуг бажає кращого, ринкові відносини зменшують територіальні цінові відмінності. У таблиці 13 наведено розрахунки коефіцієнта варіації обласних показників ціни, собівартості та рентабельності трьох аграрних продуктів.

За відсутності цінового зонування територіальна зміна цін є значно меншою від варіювання показників собівартості, що підтверджують дані таблиці 13. Така невідповідність породжує значну розбіжність показників рентабельності. Рентабельність – відношення прибутку до витрат, заради якого вони були здійснені, головний критерій ринкової економіки, його цільова функція. Саме тому значне географічне варіювання показників рентабельності – це доказ неоліків повсюдності поширення однієї культури, спонука до більш глибокої територіальної спеціалізації, створення “поясів”.

При формуванні споживчих цін податки і націнки, які поповнюють державний і місцеві бюджети, додаються до ціни виробника, яка компенсує витрати і забезпечує певний прибуток. Статистика національних рахунків оцінює випуск усіх галузей національної економіки в цінах виробників і споживачів, що дає можливість визначити макроекономічну різницю цих цін (табл. 14). Якщо в цілому по економіці споживчі ціни перевищують ціни виробників на 19%, то по продовольчій групі товарів – на 33%.

Формування галузевих споживчих цін в Україні у 2016 р. *

Таблиця 14 (%)

Показники	Складові ціни споживача					Ціни споживача
	ціни виробника	податки	субвенції	націнки торгівлі	націнки транспорту	
Сільське, лісове та рибне господарство.....	88,0	1,2	–	8,0	2,8	100
Виробництво тютюнових виробів, харчових продуктів і напоїв.....	63,3	16,2	–	18,0	2,5	100
Непродовольча продукція промисловості.....	74,7	7,9	–0,2	13,6	3,6	100
Будівництво.....	95,6	4,4	–	–	–	100
Транспорт.....	97,5	2,5	–	–	–	100
Послуги.....	97,2	2,9	–0,1	–	–	100
Усі галузі.....	84,1	6,0	–0,1	7,9	2,0	100

* Складено автором за: Національні рахунки України за 2016 рік : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2018. – С. 124–127.

Продовольчі товари (продукти харчування, напої, тютюнові вироби) мають швидкий оборот, їх зручно оподатковувати, але ця сумнівна першість заважає розвитку. У 2018 р. при значному зростанні доходів населення харчова промисловість мала негативні темпи. Така ситуація вимагає зменшення непрямого податкового навантаження на споживачів.

Оцінюючи наслідки кризи 2014–2015 рр. для розвитку агропродовольчого комплексу України, можна стверджувати, що сільське господарство виявилось винятком серед більшості галузей національної економіки, які занепадали. Інфляційний сплеск цін забезпечив вигідну для аграрного виробництва динаміку цінового паритету, завдяки чому рентабельність аграрної галузі зросла з 20% (середня за 2010–2013 рр.) до 30% (середня за 2014–2017 рр.). Збільшення прибутків – стимул виробництва: за вказаний період обсяги валової продукції сільського господарства підвищилися на 13,4%.

Водночас постаграрні галузі агропродовольчого комплексу не уникли рецесивного скорочення результативних показників: значно зменшились обсяги продовольчої торгівлі та ресторанного господарства, а в харчовій промисловості – хоч і малий, але мінус. Причиною такої негативної тенденції є значне падіння купівельної спроможності населення. В Україні річний наявний дохід у розрахунку на 1 особу у 2013 р. становив 26,7 тис. грн., у 2017 р. – 44,7 тис. грн., тобто відбулося номінальне зростання на 67,4%. Водночас індекс споживчих цін між цими роками дорівнював 217,2%, тобто реальний середньодушовий дохід скоротився на 23% ($167,4 : 217,2 = 77,1$), а в доларовому еквіваленті сталося подвійне збідніння.

Наведені показники дають уяву про масштаби необхідного відновлення і його бажані темпи. Найближчими роками темпи зростання доходів населення повинні вдвічі перевищувати інфляцію і втричі – девальвацію. Нині серед проблем успішного розвитку агропродовольчого комплексу практично головним стає забезпечення стійкого зростання платоспроможного попиту.

Висновки

Протягом тривалого періоду пропорції руху цін придбання та реалізації товарів/послуг були сприятливими для сільського господарства, що забезпечувало більшості аграрних підприємств високу рентабельність. Значні прибутки стимулювали зростання обсягів виробництва галузі, але останніми роками (2017 р. та 2018 р.) спостерігалось порушення цінового паритету на шкоду агровиробництва. Отже, необхідно вжити заходів щодо стабілізації рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності.

Кризове падіння реальних доходів населення України викликало істотне скорочення результативних показників постаграрних галузей продовольчого комплексу. Важлива причина такого падіння – зменшення норми споживання в національному ВВП. Досвід розвинутих країн говорить про підвищення цієї норми у кризові періоди (політика “кількісного пом’якшення”), й Україні доцільно його наслідувати.

Згідно з офіційною статистикою, реальні доходи населення України за пострадянський період істотно зросли, проте показники продовольчого споживання значно погіршилися. Таке протиріччя породжує думку про заниженість індексу інфляції (індексу споживчих цін), а також потребує уточнення методичних принципів його обчислення.

Список використаної літератури

1. Гадзало Я.М., Гладій М.В., Саблук П.Т. Аграрний потенціал України: напрями розвитку. – К. : Аграрна наука, 2016. – 332 с.
2. Гадзало Я.М., Лупенко Ю.О., Пугачов М.І. та ін. Розвиток економіки сільсько-го господарства в 2011–2015 рр. : наук. доповідь. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2016. – 546 с.
3. Гайдучий П.І. Незабутні реформи в Україні. – К. : ДКС-центр, 2017. – 360 с.
4. Боднар О.В. Ціноутворення на продукцію рослинництва. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2017. – 546 с.
5. Шпичак О.М. Проблеми ціноутворення в контексті купівельної спроможності населення та інфляційних процесів // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 59–70.
6. Шубравська О.В. Розвиток агропродовольчого виробництва України: завдання і виклики // Економіка АПК. – 2016. – № 4. – С. 5–12.

References

1. Gadzalo Ya.M., Gladii M.V., Sabluk P.T. *Agrarnyi Potentsial Ukrainy: Napryamy Rozvytku* [Agrarian Potential of Ukraine: Directions of Development]. Kyiv, Agrarian science, 2016 [in Ukrainian].
2. Gadzalo Ya.M., Lupenko Yu.O., Pugachov M.I. et al. *Rozvytok Ekonomiky Sil's'koho Hospodarstva v 2011–2015 rr. Nauk. Dopovid'* [Development of Agricultural Economy in 2011–2015. Scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv, SEC “IAE”, 2016 [in Ukrainian].
3. Gaiduts'kyi P.I. *Nezabutni Reformy v Ukraini* [Unforgettable Reforms in Ukraine]. Kyiv, DKS-tsentr, 2017 [in Ukrainian].
4. Bodnar O.V. *Tsinoutvorennya na Produktsiyu Roslynnytstva* [Pricing for Crop Production]. Kyiv, SEC “IAE”, 2017 [in Ukrainian].
5. Shpychak O.M. *Problemy tsinoutvorennya v konteksti kupivel'noi spromozhnosti naselennya ta inflyatsiinykh protsesiv* [The matter of price-formation in the context of purchasing power of the population and inflation processes]. *Ekonomika APK – The economy of Agro-Industrial Complex*, 2016, No. 6, pp. 59–70 [in Ukrainian].
6. Shubravska O.V. *Rozvytok agroprodovol'choho vyrobnytstva Ukrainy: zavrannya i vyklyky* [Development of agroindustrial production of Ukraine: tasks and challenges]. *Ekonomika APK – The economy of Agro-Industrial Complex*, 2016, No. 4, pp. 5–12 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 13 вересня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on September 13, 2018.*